

חפיץ לב

יסודות תיאטרון הבובות האמנותי

מאת מרית בן ישראל ורוני מוסנזון נלקן
איורים: בתיה קולטון

כרמל • ירושלים

THE HEART OF THE PUPPET

THE NEW ART OF PUPPETRY

Marit Benisrael and Roni Mosenson Nelken
Illustrations / Batia Kolton

עיצוב גרפי וקונספט / בני קורי
עיצוב טיפוגרפי ועימוד / שלי חזקיה, שולה שקלאר מוראד

מפיקה / דליה יפה מעיין

הספר רואה אור הודות לתמיכתם הנדיבה של
משרד המדע, התרבות והספורט - מינהל התרבות
מועצת הפיס לתרבות ואמנות

מסת"ב / 978-965-407-957-0

כל הזכויות שמורות לתיאטרון הקרון ולמחברות
אין לצלם, להעתיק, להקליט, לשכפל או להפיץ
בכל דרך שהיא ובשום אמצעי, אלקטרוני,
אופטי או מכני, קטעים כלשהם מספר זה,
וכן אין לעשות שימוש מסחרי מכל סוג
שהוא בתוכן הספר ללא רשות מפורשת
בכתב מתיאטרון הקרון

© כל הזכויות על הציטוטים שמורות למחברים,
להוצאות ולאקו"ם בהתאם

© עמותת תיאטרון הקרון ע"ש מריו קוטליאר
ת"ד 8289, ירושלים 91082
טל / 02-5618514 פקס / 02-5619375
train@traintheater.co.il
www.traintheater.co.il

© הוצאת כרמל
ת"ד 43092, ירושלים 91430
טל / 02-6540578 פקס / 02-6511650
books@carmelph.co.il
www.carmelph.co.il

נדפס בארט פלוס, ירושלים
תשס"ט / 2009
Printed in Israel

תוכן העניינים

- במקום מבוא 4
- תחנה ראשונה 9
היה היתה בובת תיאטרון
תיאטרון הבובות העממי
והמסורתי
- תחנה שנייה 29
זמנים מודרניים
תיאטרון הבובות החדש
- תחנה שלישית 51
המפעיל הקוסם
יסודות ההנפשה
- תחנה רביעית 69
מה שוקל יותר, קילו נוצות
או קילו ברזל?
החומר בתיאטרון הבובות
האמנותי
- תחנה חמישית 85
מספרי הטיפורים
בתיאטרון הבובות
- תחנה שישית 105
כל דבר יכול להיות בובה
תיאטרון חפצים
- תחנה שביעית 125
המפעיל מגלה את עצמו
- תחנה שמינית 143
עולם קטן
החלל בתיאטרון הבובות
החדש
- תחנה תשיעית 159
הצליל הנכון
המוסיקה של תיאטרון
הבובות האמנותי
- תחנה עשירית 177
אז ממה מתחילים?
עיבוד ובימוי בתיאטרון
הבובות האמנותי
- תחנה אחת עשרה 209
בלי קהל אין הצגה
- אחרית דבר 225
היה היה קרון רכבת
תיאטרון הקרון
בין מסורת לחידוש
- נספחים 247
שמות אמני הבובות הזרים
המזכירים בספר
הצגות הקרון 1981-2008
הנהלה וצוות תיאטרון הקרון
תודות

אז איז מין ספר זה?
 ספר על תיאטרון בובות אמנותי, עכשווי (לעומת
 תיאטרון הבובות העממי או המסורתי).

תיאטרון בובות הוא אמנות?

כן, אמנות רב תחומית המשלבת פיסול, ציור, הנפשה,
 תיאטרון, מחול ומוסיקה.

האם זה ספר שמלמד איך עושים הצגת בובות?

כן ולא. הוא מלמד את השפה האמנותית של תיאטרון
 הבובות העכשווי. אין בו מתכונים והוראות מדויקות. יש
 בו הרבה "חומר למחשבה..." ו"בואו ננסה..." ו"בובנאים
 מספרים". אנחנו מקווים שהוא ייתן לכם כלים ליצירה
 וידביק אתכם באהבה שלנו לתיאטרון הבובות.

למה דווקא עכשיו?

בשנת 2006 מלאו עשרים וחמש שנה לתיאטרון הקרון.
 הספר הוא מתנת היומולדת שלו, לעצמו ולקהילה.

מהו תיאטרון הקרון?

על רגל אחת: קבוצת יוצרים עצמאיים של תיאטרון
 בובות אמנותי לילדים. וביתר הרחבה – קראו באחרית
 דבר של הספר: היה היה קרון רכבת...

האם זה ספר על תיאטרון הקרון?

לא, אם כי יש בו לא מעט דוגמאות מהצגות הקרון.
 לא מכל ההצגות. יש הצגות נפלאות שכלל לא הזכרנו,
 ואחרות קיבלו מקום נרחב משום שהן מיטיבות להמחיש
 נושא מסוים.

למי הוא מיועד?

לכל מי שמתעניין ביצירה (ובתיאטרון בובות אמנותי),

מרית בן ישראל

היא סופרת, ואמנית בינתחומית
 כמעט לשעבר.

"למדתי במחלקה לאמנות
 בבצלאל, בחוג לתורת הספרות
 ובחוג לתיאטרון באוניברסיטת
 תל אביב. אני מוקסמת מצורות,
 צבעים ומילים ואוהבת את שטחי
 ההפקר שבין אמנות לאמנות.
 "תיאטרון הבובות, כפי
 שגיליתי בפליאה מסוימת, הוא
 משרש נשמת. גיבורי הספר
 הראשון שלי **אסור לשבת על
 צמות** (הספריה לעם, עם עובד
 1995) היו פיתום בשם אדון הכט
 והבובה המופרעת שלו ז'ורז'ט.
 הספר השני (והמאוד עצוב) שלי
טבע דומם (סדרת ספ, הקיבוץ
 המאוחד 2005) עסק בין השאר
 בחיים הסודיים של החפצים,
 ובספר האחרון שלי, **בנות הדרקון**
 (הקיבוץ המאוחד 2007), הופך
 דרקון מרושע לבובת תיאטרון.
 "את מה שאני יודעת למדתי
 ממוֹרֵי ובראשם מורי הדגול
 לרישום יוסף הירש ז"ל, ולא
 פחות מתלמידי. והכי הרבה
 למדתי מעשייה ומהתבוננות.
 "הייתי ממייסדי בית הספר
 לתיאטרון חזותי, שם לימדתי
 במשך שנים רבות שיעור בשם
 'בימיו דרך עיצוב' שחלק ממנו
 זלג לתוך הספר.
 "באתר האישי שלי ברשימות'
<http://marit.notes.co.il> אני
 כותבת על אמנות בינתחומית
 ועל אגדות."

לכל מי שרוצה לפתוח את הראש ולהכיר את השפה הרב תחומית: סטודנטים ומורים, אמנים וצופים, מבוגרים וילדים.

גם ילדים?

גם ילדים. טוב, לא ממש קטנים, ובכל זאת השתדלנו לכתוב בשפה פשוטה ועסיסית, להסביר הכול מהתחלה, בלי להניח שום ידע מקצועי, שלא לדבר על האיורים.

למה איורים? למה לא תצלומים?

כי לא כל מה שרצינו להראות מצולם, כי רצינו ספר עם שפה חזותית שלמה, ברוח הקרון, ואהבנו את האיורים של בתיה.

מי זה אנחנו?

מרית ורוני, אמניות, בובנאיות ומורות. הידע והניסיון שלנו שונים ככל האפשר, אבל במהלך העבודה גילינו שאנחנו משלימות זו את זו כמו שתי פיסות של פזל, שיש לנו הסכמה עמוקה, מפליאה, על התמונה השלמה. וזו גם ההזדמנות שלנו להגיד תודה למורינו ולתלמידינו, ליוצרים שנתנו לנו השראה ועוררו בנו מחשבה, לאמני הקרון שחלקו איתנו בנדיבות את ניסיונם, ולדליה יפה מעיין, מנהלת הקרון, שהזמינה אותנו לנסח את הידע שצברנו ולהעביר אותו הלאה, שאפשרה והבינה וכיבדה והמתינה בסבלנות אין קץ. עבדנו על הספר למעלה משנתיים ונהנינו מכל דקה. אנחנו מקוות שההנאה הזאת תדבק בכל מי שיקרא.

ולבסוף, איך אפשר ספר על תיאטרון בובות בלי בובות? למה בלי בובות? יש לנו את יוסף.

רוני מוסזון נלקן

היא בובנאית, מלמדת, כותבת ומטפלת במגע.

"זה מה שקרה כשלקחתי בפעם הראשונה גוש חימר, בלי לדעת מה לעשות איתו: הנחתי עליו את הידיים, הרגשתי תנועה, חום, וכשהרמתי את הידיים היו שם פנים שהביטו עלי. זה היה הקסם הראשון. אחר כך, כשהבובה היתה מוכנה, לבשתי אותה על כף ידי, הסתכלתי עליה במראה, ולפתע קרה קסם שני: היא רעדה והתמלאה חיים.

5 "כפות הידיים שלי הובילו את החיפוש במשך הרבה שנים, כאשר יותר ויותר כל מה שאחזתי בו 'הפך ליוסף' (כמו שנהג לומר אחי, והסבר - בסוף המבוא), גיליתי שדרך הבובות אני מושיטה יד מהלב שלי אל לב הצופים, מהילדה שבי אל הילדים שבצופים. אהבתי את המגע וגיליתי שדרך הבובות אני יכולה להיות משוגעת, מצחיקה, מגוחכת, רשעית, ערמומית, קנאית, טיפשה, אפילו עוד יותר טיפשה, ממש טמבלית, ועוד המון דברים שאני כמובן ממש ממש לא..."

"לתיאטרון הקרון הגעתי בגיל עשרים, כשנה לאחר היווסדו, והוא היה קן היצירה שלי. הייתי בין מייסדי בית הספר לתיאטרון חזותי ואני עדיין מלמדת שם תיאטרון בובות."

יוסף?

לא, יוסף, עם דגש על ה"יו"!

מי זה יוסף?

יוסף הוא בובת ספוג ורדרדה עם ראש גדול, לחיים תפוחות, עיניים שחורות קטנות ופה אדום שיכול לדבר ולאכול (ולנשק). יש לו גוף קטן ואגסי עם פופיק וטוסיק, זרועות ורגליים רזות וארוכות וכפות ידיים ורגליים אנושיות, קטנטנות כל כך, שיש בהן מקום רק לארבע אצבעות. הוא יושב על הברכיים של רוני. ביד אחת היא מפעילה את ראשו מבפנים. ביד שנייה היא מפעילה את ידיו, את רגליו ואת גופו; מניעה אותם מבחוץ, באופן ישיר וגלוי, כמו שמפעילים בובת משחק.

יוסף בטוח שהוא מרכז העולם, ואפילו יותר מזה, העולם זה הוא. יוסף הוא גם גאוותן וגם ביישן, נורא אוהב, נורא

בתיה קולטון, המאירת:

"לפעמים אני חושבת שהמקצוע האמיתי שלי הוא אגרנות, אני אוגרת דימויים בלי סוף, גם בחדר שלי וגם במחשב. "המטרה של האגרנות היא לייצר דימויים חדשים. רוב הזמן האגרנות מנצחת, ולעתים נדירות היצירה נעשית. "את הספר הזה שכנעה אותי לצייר הבובה יוסף."

רוצה ונורא כועס, בייחוד כשרוני לא נותנת לו מה שהוא מבקש. הוא יכול להיעלב עד עמקי נשמתו, ויחד עם זאת, הוא יכול בן רגע לעבור הלאה, לזרום אל משהו מעניין יותר. והכי חשוב: יוסף הוא בובת תיאטרון. לא פחות ולא יותר. הוא אינו בן אדם ואינו חיה או מפלצת (בוודאי שלא!) ולא שום יצור מופר מהאגדות. יוסף הוא בובת ספוג עירומה, שרוני מנפישתה, מחיה.

מה זה להיות בובה? על כך עוד לא חשבנו. תמיד חושבים על בובה שהיא מישהו או משהו; בובה שהיא מכשפה. בובה שהיא ילד. אבל מה זה בובה שהיא בובה? כל עולמו של יוסף נובע מזה שהוא בובה מופעלת, מן התלות שלו ברוני, ומן הקשר שלו עם הקהל.

הוא נוצר בשנת 1985 כשרוני החליטה לעשות הפסקה בחיי התיאטרון ולעבוד בגן ילדים כדי להכיר מקרוב את הקהל שלה.

"כשעשיתי את יוסף ידעתי מעט מאוד על תיאטרון בובות," היא אומרת, "הוא התעצב בהדרגה, במפגש עם הילדים, עם הקהל, עם החיים. במשך הזמן הקול שלו ירד אל תוך גרוני עד שכמעט ואינני מזיזה שפתיים כדיבור עמו. דרכו למדתי לפתח קשב בשני ערוצים: אני שומעת דרך אוזניו (למרות שאין לו אוזניים) ודרך אוזני באותו הזמן. לפעמים הוא מגיב כל כך מהר, שהוא מפתיע אותי ואז קורה שאני מתפקעת מצחוק. (מצחיקה את עצמי, אפשר לומר...)

יוסף כבר הופיע בתיאטרון, בטלוויזיה, בקונצרטים ואפילו בקולנוע. הוא הופיע במוסדות ציבוריים ובבתים פרטיים, בפנים ובחוץ, בארץ ובחוץ לארץ, אבל זו הפעם הראשונה שהוא מבקר בתוך ספר. הוא ילווה אותנו מן הפרק השני ואילך. (יוסף: למה רק מהפרק השני? רוני: מפני שהפרק הראשון עוסק בתולדות תיאטרון הבובות, לפני שהיית יוסף: מה זאת אומרת, תמיד היית!) יוסף לא רגיל להיות ציור שטוח. זה לא קל עבור הבטן השמנמנה שלו. וגם לא נעים לו להיות מכווץ כל הזמן בין דפים, כשהדף הבא

יוסף בקולנוע

7

בין השנים 1995–1997 יצרה רוני תוכנית מבוא לקולנוע בשיתוף עם סינמטק ירושלים (בבימויו של עמי דרוד), ושם גילה יוסף שאפשר "להעלים" את רוני בעזרת "טריקים" קולנועיים! סוף סוף יוכל להיות לבד!

"צילמנו סרטון, מספרת רוני, "שבו יוסף הולך לבד ואפילו עף. סוף סוף הוא הגשים את חלומו, להיפטר מהמגבלה המתסכלת הזאת (כלומר, ממני). במהלך הסרט, הוא הגיע ליער ופגש זאב מפחיד שאיים לאכול אותו. הוא נבהל וניסה לצאת מהמסך, 'תוציאו אותי', קרא, 'תוציאו אותי!' ואז עלה האור על הבמה ושוב היינו שם באמת, לא בסרט. ורק לרגע הודה יוסף, אחוז ומוגן בזרועותי, שאולי זה לא כל כך נורא להיות בתיאטרון בובות..."

תקוע לו באף. לכן, דרך אגב, הוא מעדיף שתשאירו את הדפים שלו פתוחים. אולי תמצאו איזה פטנט כזה שישאיר אותו מאוורר יותר? (יוסף: אני גם כועס על בתיה הציירת שציירה אותי כך, מפני שבאמת יש לי שיער ארוך ובלונדיני ועיניים כחולות ויש לי גם אוזניים, ואפילו עגיל באוזן, וטראו איך היא ציירה אותי! רוני: יוסף, זה לא נכון, איזה שטויות אתה מספר. בתיה ציירה אותך מאוד דומה למה שאתה באמת! יוסף: די, עד שאני כבר בספר, היא יכלה לשפץ קצת פה ושם. אני לא אשם שאת לא יודעת לבנות בובות כל כך טוב.) יוסף גם קצת מתוסכל שהוא לא רואה ושומע אתכם. הוא רגיל שהקהל מגיב לדבריו ואז הוא עונה, מפתח שיחה חופשית, מאלתר, משנה לרוני את כל הטקסט (יוסף: המשעמם והטיפשי, רוני: די!). וגם אנחנו (מרית ורוני) קצת מצטערות שאתם לא שומעים את הקול שלו. הרבה מהאופי של יוסף עובר דרך הקול ודרך הדיבור המיוחד לו. ובכל זאת לא רצינו לוותר על מה שיש לו לומר על תיארון בובות, מפני שדברים שרואים משם לא רואים משום מקום אחר.